

ERIK GØBEL: Det danske slavehandelsforbud 1792. Studier og kilder til forhistorien, forordningen og følgerne. Odense 2008, Syddansk Universitetsforlag. 335 s. 275 kr.

Danmarks involvering i den transatlantiska slavhandeln är en komplicerad fråga. Sett ur ett makroperspektiv tillhörde Danmark aldrig de stora slavhandelsnationerna – av de omkring 12,5 miljoner slavar som beräknas ha skeppats över Atlanten fördes omkring en procent av dem på danska kölar. I detta perspektiv har den danska närvaron i det atlantiska slavhandelskomplexet oftast behandlats som en kuriositet eller i en fotnot. Å andra sidan tillhörde Danmark till de få nationerna som under den transatlantiska slavhandelns era lyckades etablera ett eget tripolärt system med fixpunkter i Europa (Danmark), Västafrika (Guld-kusten) och Karibien (de danska västindiska öarna, St. Thomas, St. Jan och St. Croix). Enligt de europeiska (danska) aktörerna utgjordes kärnan i det hela i de karibiska öarnas plantager som producerade råvaror vilka förädlades i manufakturer i moderlandet. Ekonomiskt sett var det plantagernas avkastning som var av största betydelse men denna kunde endast säkerställas genom tillgång till billig arbetskraft. Just tillgången av arbetskraft kom att bli den centrala frågan under 1700-talet: skulle det vara i form av en kontinuerlig införsel av nya slavar från Afrika eller genom att plantageslavarna förökade sig själva och således göra slavimporten i slutändan onödig? Förvisso fanns det även de som hävdade att den enda lösningen på arbetskraftsproblematiken var hela slavsystemets avskaffande och införandet av lönearbete, men denna möjlighet var under 1700-talet en högst teoretisk sådan. Sist, men inte minst, väcktes under 1700-talet framför allt i England (liksom även i Frankrike) en politisk debatt om slaveriets och slavhandelns moraliska berättigande. I England lyckades abolitionisterna från och med 1780-talet föra upp frågan om ett avskaffande av slavhandeln på den politiska agendan och saken blev till slut en fråga för Parlamentet.

Det är i samband med den internationella debatten som fördes kring slavhandelns avskaffande i Europa och Nordamerika som Danmarks agerande under början av 1790-talet kom att bemärkas redan under sin samtid. Det danska förbudet mot slavhandeln på danska kölar mellan danska Guldkusten och danska Västindien som utfärdades genom en kunglig förordning den 16 mars 1792 uppfattades av sin samtid som ett historiskt beslut. Den danska slavhandeln skulle upphöra år 1803, vilken den huvudsakligen även gjorde. Med detta beslut kom Danmark att vara den första nation som tog steget bort från slavhandeln, vilket genomgående noteras även i den moderna forskningen.

Det danska förbudet har dryftats av både danska och utländska forskare men först Erik Gøbels sammanställning och utredning av källorna kring 1792-års förordning ger en möjlighet att ta itu med hela problematiken kring det danska beslutet. Gøbels bok är inte bara en utomordentlig källsamling med kritiska kommentarer till de enskilda bidragen utan även en mycket kvalificerad genomgång av de olika aktörerna och positionerna som ventilerades i olika kommissioner och ämbetsverk åren 1791 och 1792.

Boken består av två delar, Gøbels ingående ca 120-sidor långa studie om bakgrunden, händelseförloppet och efterspelet kring förbudet och den källkritiska utgåvan av de centrala dokumenten på ca 150 sidor. Redan källutgåvan i sig är ett berömvärt företag men bokens värde ökas ytterligare av Gøbels förtjänstfulla undersökning av ämnet.

Gøbel inleder sin granskning med att framställa upptakten till förbudet i Danmark och fäster särskild tyngd på Ernst Schimmelmans roll i det hela. Till skillnad från England och Frankrike förekom det nästan ingen offentlig debatt kring slavhandeln i Danmark under senare hälften av 1700-talet. Förvisso fanns det ett fåtal kritiska inlägg, bl.a. Paul Erdmann Iserts uppskakande redovisning för hans upplevelser ombord på ett slavskepp och om förhållandena på de danska slavplantagerna i Västindien (*Reise nach Guinea und den Caribäischen Inseln in Columbien...*, 1788) som genom danska, svenska, holländska och franska översättningar kom att spridas i Europa, men de flesta danska artiklar och publikationer om både slavhandeln och slaveriet intog i de flesta fallen inte en moralisk utan snarare en pragmatisk standpunkt i saken. Även ett par försvarsskrifter förekom vilka försvarade slavhandeln och slaveriet som ett nödvändig ont ur ett ekonomiskt perspektiv. Det som förespråkades var att slavar skulle behandlas humant men att slaveriet i sig inte kunde avskaffas ifall man inte ville ödelägga hela plantagesektorn.

Såsom Gøbel framhäver handlade den danska debatten i huvudsak om att möjligheterna att upphäva den danska externa slavhandeln, d.v.s. införseln av nya slavar från Afrika; den interna slavhandeln som försiggick mellan öarna i Västindien berördes varken i debatten eller i den senare förordningen.

Ernst Schimmelmans roll i tillblivandet av det danska slavehandelsförbudet har varit länge omdebatterat. Var det från hans sida fråga om ett moraliskt och humant övervägande eller en pragmatisk standpunkt som byggde på ekonomiska och realpolitiska kalkyler? I Gøbels framställning framstår Schimmelman som en kluven person, å ena

sidan väl beläst och medveten om den samtida moraliska och abolitionistiska debatten, å andra sidan Danmarks största plantageägare och en av de ledande politikerna i landet. Det Schimmelmansska fideikommiss' inkomster bestod till övervägande delar av inkomster som det fick direkt och indirekt från slavkomplexet, nämligen avkastningen från de fyra plantagerna i Västindien, sockerraffinaderiet i Köpenhamn, gevärsfabriken i Hellebæk samt ett dussin skepp varav endel var involverade i slavhandeln. Förvisso införde Schimmelmann en rad reformer på sina plantager för att förbättra slavarnas liv och leverne, men dessa riktade sig i sista hand inte på deras emancipation utan snarare eftersträvade att plantagerna kunde avstå från den externa tillförseln av slavar.

Mot detta står Schimmelmans centrala roll i händelseutvecklingen åren 1791 och 1792. Det är han som är den pådrivande kraften bakom de olika förslagen och utredningarna om slavhandelns avskaffande. Tidigare forskning har således oscillerat mellan att upphöja och granska hans insatser utgående från ideella avsikter och kritiskt framhäva de ekonomiska och realpolitiska bevekelsegrunderna för hans handlande. Gøbels eget slutomdöme är att han »i sin person forenede både ideelle, økonomiske og politiske hensyn. Han må karakteriseres som en pragmatisk politiker, praeget af datidens liberale ideologi, snarere end som egentlig abolitionist.« (s. 142).

Merparten av Gøbels studie behandlar tillblivelsen av slavhandelsförordningen. Dels är det fråga om ett kritiskt sammandrag av de olika källor som finns i källpublikationen dock utökat med gedigna källstudier som belyser de olika kommissionernas sammansättning och arbetssätt samt hur de olika dokumenten har sammanställts och kommenterats. Gøbel stannar inte upp vid att endast beskriva diskussionen i Köpenhamn, utan kan genom sin sakkännedom om de västindiska förhållandena tillföra studien ett mycket välkommet djup. Dessutom bemödar han sig att följa upp reaktionen och utvecklingen efter 1792 både i Danmark och i de danska besittningarna i Västindien.

Något i skymundan hamnar utvecklingen i danska Västafrika, vilket dock skulle ha krävt ytterligare utrymme i boken. Visserligen fanns det inga lobbyister i Guldkusten som kunde ha fört slavhandlarnas talan och de danska guvernörernas röst föll ganska lätt i detta ärende. Å andra sidan går de danska försöken att upprätta plantager i Guldkusten parallellt med avskaffandet av slavhandeln och försöket att hitta en potentiell ny inkomstkälla för de danska besittningarna. Gøbel noterar förvisso denna process samt hänvisar även till forskningen om detta. Eventuellt kunde ett särskilt underkapitel ha tillägnats denna fråga. I

sak har dock Gøbel helt rätt när han fokuserar på reaktionen i Västindien ty avsikten med både Negerhandelkommissionens betänkande samt den kungliga resolutionen och förordningen riktade sig i första hand till att förbättra förhållandena på plantagerna i Västindien.

Gøbel har valt att publicera och kritiskt granska de mest centrala dokumenten som belyser tillblivelsen av det danska slavhandelsförbudet. Dessa är: Ernst Schimmelmans brev från den 18 juni 1791 (som utgör upptakten till själva händelsen), Ernst Schimmelmans pro memoria från den 16 juli 1791 (som sammanställer Schimmelmans reformförslag), det kungliga kommissoriet från den 5 augusti 1791 (om sammanställningen av en kommission för att undersöka Negerhandeln, d.v.s. Negerhandelkommissionen), Negerhandelkommissionens betänkning från den 28 december 1791 (d.v.s. deras långa och utförliga slutrapport som kom att utgöra basen för den fortsatta diskussionen) samt dess åtta tabeller (bihang), den kungliga resolutionen från den 24 februari 1792 (den första proklamationen om att den danska slavhandeln skulle avskaffas), Generaltullkammarens föreställning till kungen den 13 mars 1792 (d.v.s. detta ämnetsverks utredning om ärendet) inklusive Christopher Hansteens skriftliga avvikande åsikt till den föregående utredningen från den 14 mars 1792 samt den kungliga förordningen från den 16 mars 1792 om negerhandelns avskaffande under övergångsperiod av tio år.

Dokumentsamlingen ger således en utmärkt bild av intentionerna och agerandet i Danmark och som tjänar både som en kritisk källutgåva för forskaretablissemangen och som en utsökt framställning för en bredare publik som är intresserad av den danska närvaron i Västindien. Boken är rikligt illustrerad med samtida kolorerade bilder, gravyrer, tavlor och tryck samt kartor, tabeller och diagram. Syddansk Universitetsforlag har påkostat en mycket värdefull källutgåva som fyller ett tomrum och som avslutar det projekt som Svend Erik Green-Pedersen påbörjade men aldrig hann se fullbordat.

Holger Weiss

MARK MOYAR: *A Question of Command. Counterinsurgency from the Civil War to Iraq*. New Haven, CT 2009, Yale University Press. 386 s. 30 USD.

Konflikttypen COIN (*counterinsurgency*) – oprørsbekæmpelse – har med interventionerne i Afghanistan og Irak fået fornyet betydning.